

**TALIM STRATEGIYASI: YUQORI MALAKALI BO'LAJAK PEDAGOG
KADRLAR TAYYORLASH ISTIQBOLLARI**
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya
21.10.2025

**BO'LAJAK MUSIQA O'QITUVCHILARI VOKAL MAHORATINING
PEDAGOGIK AHAMIYATI.**

Burxonov Ulug'bek Azimjon o'g'li

Qo'qon davlat universiteti I bosqich doktoranti

burkhonovua95@gmail.com

Xodjayev Begzod Xudoyberdiyevich

Ilmiy rahbar: pedagogika fanlari doktori, professor

ANNOTATSIYA: *Bugungi globalashuv davrida ta'lim tizimiga qo'yilayotgan zamonaviy talablar, ayniqsa, san'at va madaniyat sohasida faoliyat yurituvchi pedagog kadrlardan yuqori kasbiy tayyorgarlikni talab qilmoqda. Jumladan, bo'lajak musiqa o'qituvchilarida vokal mahoratini shakllantirish masalasi nafaqat ularning kasbiy salohiyatini belgilovchi muhim omil, balki umumta'lim muassasalarida musiqiy estetik tarbiyani samarali amalga oshirish garovi sifatida ham e'tirof etiladi.*

Kalit so'zlar: *vokal mahorati, musiqa o'qituvchisi, ovoz, klassik xonandalik, ovoz pedagogikasi, komponent, vokal texnikasi*

Abstract: *In today's era of globalization, the modern requirements for the education system, especially for employees working in the field of art and culture, require high professional training from pedagogical personnel. In particular, the issue of forming vocal skills in future music teachers is recognized not only as an important factor determining their professional potential, but also as a guarantee of the effective implementation of musical aesthetic education in secondary educational institutions.*

Keywords: *vocal skills, music teacher, voice, classical singing, voice pedagogy, component, vocal technique*

Аннотация: *В эпоху глобализации современные требования к системе образования, особенно в сфере искусства и культуры, предъявляют высокие требования к профессиональной подготовке педагогических кадров. В частности, формирование вокальных навыков у будущих учителей музыки осознаётся не только как важный фактор, определяющий их профессиональный потенциал, но и как залог эффективной реализации музыкально-эстетического воспитания в средних общеобразовательных учреждениях*

Ключевые слова: *вокальное мастерство, учитель музыки, голос, классическое пение, вокальная педагогика, компонент, вокальная техника*

UNESCOning "Ta'lim-2030" konsepsiyasida san'at va madaniyat ta'limi orqali shaxsning estetik, ijtimoiy va emotsional salohiyatini rivojlantirish ustuvor vazifalardan biri sifatida belgilangan. Xususan, unda: "Ijodiy ifoda vositalarini egallagan shaxs jamiyat taraqqiyotida faol ishtirok etadi. San'at va madaniyat sohasi – barqaror rivojlanishning kalitidir"[1] deb qayd etiladi.

**TALIM STRATEGIYASI: YUQORI MALAKALI BO'LAJAK PEDAGOG
KADRLAR TAYYORLASH ISTIQBOLLARI**
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya
21.10.2025

Bu jarayonda yosh avlodning estetik dunyoqarashi, milliy san'atga bo'lgan e'tibori va iqtidorini yuksaltirish masalasi davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida qaralmoqda. Ayniqsa, musiqa ta'limi orqali yoshlarni milliy madaniyatga hurmat ruhida tarbiyalash, ularning vokal mahoratini zamonaviy metodik yondashuvlar asosida shakllantirish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi.

2022-yil 2-fevraldagi "Madaniyat va san'at sohasini yanada rivojlantirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-112-son Qarorda san'at ta'limini tubdan takomillashtirish, xususan, umumiy o'rta va oliy ta'lim muassasalarida musiqiy bilimlarni chuqurlashtirish bo'yicha aniq vazifalar belgilab berilgan. Jumladan, "2023/2024 o'quv yilidan boshlab kamida uchta kuy ijro etish mahoratiga ega bo'lish musiqa fani o'qituvchilari uchun majburiy ekanligi, lektoriy konsertlari ta'lim va madaniyat muassasalarida tashkil etilishi hamda o'quvchi va talabalarning musiqiy madaniyati va savodxonligini yuksaltirishga, estetik didi, dunyoqarashini kengaytirishga va musiqani his qilishiga qaratilgan amaliy mashg'ulotlardan iborat bo'lishi" ko'rsatib o'tilgan [2]. Bu esa musiqa o'qituvchisidan nafaqat cholg'u, balki vokal jihatdan ham puxta tayyorgarlikni talab qiladi.

Shuningdek, 2030-yilgacha mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasi Ta'lim konsepsiyasida ijodiy va tanqidiy fikrlaydigan, kasbiy kompetensiyalarga ega bo'lgan pedagoglarni tayyorlash alohida vazifa sifatida belgilangan. Musiqa ta'limi sohasi uchun esa bu, ijrochilik va vokal kompetensiyalarni ilmiy asosda, bosqichma-bosqich rivojlantirish zaruriyatini keltirib chiqaradi.

Bugungi kunda oliy ta'lim muassasalarining musiqa ta'limi yo'nalishlarida vokal tayyorgarlik dasturlarini takomillashtirish, yangicha metodik yondashuvlarni joriy etish, o'qitish samaradorligini oshirish borasida muayyan ilmiy-amaliy ehtiyoj mavjud. Mavjud darslik va metodik qo'llanmalarning ayrimlari esa vokal mahoratini shakllantirishdagi zamonaviy pedagogik texnologiyalarni yetarlicha o'z ichiga olmaydi. Bu holat mavzu bo'yicha ilmiy izlanishlar olib borish zaruratini yanada oshiradi.

Shuningdek, an'anaviy vokal ijrochilik maktablari — xalq og'zaki ijodi, maqom san'ati va mintaqaviy vokal uslublarini yangi avlod vakillariga to'g'ri, zamonaviy metodika asosida o'rgatish bugungi musiqa o'qituvchisining muhim vazifasidir. Shu jihatdan, bo'lajak musiqa o'qituvchilarining vokal mahoratini shakllantirishga yo'naltirilgan ilmiy izlanishlar nafaqat amaliy, balki strategik ahamiyatga ham ega hisoblanadi.

Bo'lajak musiqa o'qituvchisining vokal mahorati – bu nafaqat uning xonandalik qobiliyati, balki pedagog sifatidagi kasbiy faoliyatida ovozdan to'g'ri foydalanish ko'nikmalarini ham qamrab oluvchi murakkab tushuncha hisoblanadi. Vokal mahoratining mohiyati va mazmunini tushunish uchun ushbu tushunchani bir nechta nuqtai nazardan – pedagogik, psixologik, fiziologik va akustik jihatlarni hisobga olgan holda – tahlil etish zarur. Zamonaviy tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, musiqa

**TALIM STRATEGIYASI: YUQORI MALAKALI BO'LAJAK PEDAGOG
KADRLAR TAYYORLASH ISTIQBOLLARI**
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya
21.10.2025

o'qituvchisi o'zining ovoz imkoniyatlarini namoyish eta olish qobiliyatiga ega bo'lishi kerak; zero, o'qituvchining o'z ovozi va ijrosi dars jarayonida asosiy ko'rgazma vositasi bo'lib xizmat qiladi [3]. Bu bo'limda "vokal mahorati" tushunchasi va unga bog'liq atamalar izohlanadi, bo'lajak musiqa o'qituvchisining vokal mahorati tarkibiy modeli taklif etiladi va mazkur model komponentlari (texnik-fiziologik, akustik, badiiy-musiqiy hamda pedagogik-kommunikativ jihatlar) ilmiy manbalar asosida asoslab beriladi. Shuningdek, vokal ijro kompetensiyalari bilan dars berish kompetensiyalari o'zaro bog'liqlikda tahlil qilinadi (masalan, nafas olish va fonatsiya texnikasi bilan pedagogik nutqning aloqadorligi). Quyida bo'limning har bir qismi bo'yicha batafsil bayon keltirilgan.

Avvalo, "vokal mahorati" tushunchasini aniqlab olish lozim. Pedagogik adabiyotlarda vokal mahorat xonandaning ovoz ustida erkin hukmronlik qilishi, ya'ni ovozni to'g'ri hosil qilish, kerakli tembr va balandlikda boshqara olish, musiqa ifodasiga muvofiq tebranish (vibrato) va boshqa usullarni qo'llay olish ko'nikmalar majmui sifatida ta'riflanadi. Vokal mahorat tarkibiga odatda vokal texnika (nafas nazorati, intonatsiya pokligi, artikulyatsiya aniqligi va diapazon), badiiy ifoda (emosional talqin, musiqiy did) va ovoz gigiyenasi (sog'lom ovozni saqlash odatlari) kabi jihatlar kiradi [4]. Xususan, vokal malaka va ko'nikmalariga ovoz hosil qilish, to'g'ri nafas olish hamda diksiyaning ravonligi kiradi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, nafas olish mashqlari va vokal intonatsiya mashqlari nafas nazoratini oshirish va ovoz sifatini yaxshilashga yordam beradi [5]. Masalan, nafas olish yengil va shovqinsiz bo'lishi, so'zlar esa aniq talaffuz qilinishi zarur.

"Vokal texnika" tushunchasi vokal mahoratning texnik-fiziologik qatlamini ifodalaydi. Vokal texnika deganda ovoz chiqarish apparatini mukammal boshqara olish, xususan, diafragmal nafas olishni o'zlashtirish, ovoz boylamlarini me'yoriy darajada "adductor" (yopilish) va "abductor" (ochilish) harakati bilan boshqarish, ovozni rezonatorlarda to'g'ri yo'naltirish (masalan, "masqa" rezonatori yoki bosh rezonatorlardan foydalanish) va aniq artikulyatsiya kabilar tushuniladi. L Aximbetova qayd etganidek, qo'shiq aytishda talab qilinadigan tovush sifatini shakllantirishda o'qituvchining o'zi namuna ko'rsatishi muhim – buning uchun esa o'qituvchi yaxshi ovozga ega bo'lishi lozim, o'quvchi esa unga taqlid qilish qobiliyatini rivojlantiradi [6]. Shunday ekan, vokal texnika nafaqat sahnadagi ijro uchun, balki dars jarayonida ko'rgazmali ijro va nutq uchun ham poydevor bo'ladi.

"Rezonans" termini ovoz akustikasida muhim o'rin tutadi. Rezonans – bu ovoz paytida tovush to'lqinlarining yuqori tovush yo'llarida (hiqildoq, og'iz-bo'shliq, burun-bo'shliq kabi rezonatorlarda) kuchayishi jarayonidir. Xonandalikda rezonans tushunchasi ovozni katta hajmda va tiniq yangrashiga erishish bilan bog'liq. Masalan, klassik xonandalikda maxsus "rezonator joylashuvi" (masqaga yo'naltirish yoki "masqa ovozi") vositasida ovoz kuchini oshirish an'anaviy usul hisoblanadi. G'arbiy ovoz pedagogikasida esa rezonansga ilmiy yondashuv qo'llaniladi – Inger Tans tushunchasi (Ingo Titze kiritgan)

**TALIM STRATEGIYASI: YUQORI MALAKALI BO'LAJAK PEDAGOG
KADRLAR TAYYORLASH ISTIQBOLLARI
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya
21.10.2025**

orqali, ya'ni yarim to'siqli vokal traktida (masalan, lablarni yarmigacha yopib xonish qilish) akustik inertiya hosil qilib, ovoz paylari tebranishini samarali qo'llab-quvvatlash nazarda tutiladi. Shuningdek, Verdolini tadqiqotlarida "rezonant ovoz" atamasiga alohida e'tibor qaratilgan: rezonant ovoz bu – laringal adduksiyasi juda zaif (na haddan ziyod siqilgan, na haddan tashqari ochiq) holdagi, yengil va erkin chiqadigan ovoz turi bo'lib, pressed (siqilgan) yoki breathy (pichirlagan) ovozdan farq qiladi. Masalan, K. Verdolini va hammualliflar tajribasida "rezonant ovoz" o'rgatilganda bemorlar ovoz paylarini "yarim-yopiq" holatda tutib, shovqinsiz, ammo jarangdor tovush hosil qilishga erishganlar – ya'ni rezonant ovoz "barely adducted or barely abducted" (arang yopiq yoki arang ochiq) laringal konfiguratsiyada hosil qilingan. Shu bois, vokal terapiya va treningda rezonant ovoz usullari ovozga ortiqcha zo'riqish bermasdan jarangdor ovoz chiqarishga o'rgatadi.

"Semi-occluded Vocal Tract Exercises (SOVTE)" – ya'ni yarim to'siqli vokal trakt mashqlari – hozirgi zamon vokologiya (ovoz ilmi)da keng qo'llanilayotgan atamalardan biridir. Bu atama Ingo Titze tomonidan ilmiy asoslab berilgan bo'lib, lablarni yopingudek qilib xum (hum) ovozi chiqarmoq, stakan ichiga trubka orqali xonish (straw phonation) qilish, lab va tilni bir-biriga tebratib ovoz chiqarish (lip trill, tongue trill) kabi mashqlarni o'z ichiga oladi. SOVTE mashqlari vaqtida vokal trakt old qismida yaratilgan qisman to'siq (masalan, lablar yopiqligi yoki trubka ichidagi tor o'tish) sababli ovoz yo'lida ortiqcha supraglotta bosim hosil bo'ladi, bu esa ovoz paylari tebranishini me'yorda ushlab turishga yordam beradi. Titzening tadqiqotlariga ko'ra, yarim to'siq manba-filtr (source-tract) o'zaro ta'sirini kuchaytirib, ovoz paylari tebranishiga inerkativ qarshilik (inertans) qo'shadi va natijada ovoz chiqarish samaradorligi oshadi – ya'ni bir xil kuchlanishda balandroq va boy tembrli ovoz hosil bo'ladi. SOVTE tushunchasi nafaqat terapiyada (masalan, tuguncha bilan og'rikan bemorlarni reabilitatsiya qilishda), balki sog'lom xonandalar uchun ham mashq sifatida foydalidir.

"Singer's formant" – "xonanda formanti" atamasi ilk bor Johan Sundberg tomonidan joriy etilgan bo'lib, u klassik operatik xonandalarning ovoziga xos akustik fenomenni ifodalaydi. Singer's formant – bu taxminan 2,5–3 kHz chastotalar oralig'ida spektral tepalik (ya'ni formantlar klasteri) bo'lib, u erkak opera xonandalarining ovozida orkestrlash ustidan "yaltirab chiqish", ya'ni ovozning zalda uzoq masofaga yetib borishini ta'minlaydi. Ilmiy jihatdan, singer's formant ovoz traktining yuqori formantlarini (3-, 4- va 5-formantlarni) bir-biriga yaqinlashtirish orqali hosil bo'ladi va uning markaziy chastotasi xonandaning ovoz turiga qarab ozroq o'zgarishi mumkinligi aniqlangan. Sundbergning tadqiqotida qayd etilishicha, masalan, bas ovoz egalari uchun singer's formant sal pastroq (taxm. 2,5 kHz atrofida), tenorlar uchun esa biroz yuqoriroq (3 kHz dan oshiq) markazlashishi mumkin. Singer's formant professional klassik vokal ovozining ajralmas xususiyati bo'lsa-da, har bir vokal janrda u har xil namoyon bo'ladi; masalan, tadqiqotlarga ko'ra, kantri uslubidagi ashulachilar kuylaganda formant

**TALIM STRATEGIYASI: YUQORI MALAKALI BO'LAJAK PEDAGOG
KADRLAR TAYYORLASH ISTIQBOLLARI
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya
21.10.2025**

chastotalarini nutqdagidan katta farq bilan o'zgartirmaydilar va ular klassik xonandalardagi kabi yaqqol "xonanda formanti" tepaligini shakllantirmaydi. Boshqacha aytganda, zamonaviy estrada yoki an'anaviy uslubda kuylovchi xonandalar ovozi klassik operaga xos rezonans klasterini shakllantirmasligi mumkin, bu esa ular ovozinining tembrini va eshitisilish masofasini boshqacha tarzda ta'minlashini anglatadi.

Yuqoridagi tushunchalar bo'yicha xulosa qilib aytganda, vokal mahorati deganda bo'lajak musiqa o'qituvchisining ovozi texnik jihatdan puxta (to'g'ri nafas, tovush hosil qilish, rezonansdan unumli foydalanish), akustik jihatdan boy (jarangdor va keng diapazonli), badiiy jihatdan ifodali (intonatsiya va frazalar aniqligi, musiqiy tuyg'ularni yetkazish qobiliyati) holda ishlata olishi, hamda bu ko'nikmalarni pedagogik jarayonda namoyon etib, o'quvchilarga o'rgata olishi tushuniladi. Bu ta'rif tarkibida "vokal mahorati" o'z ichiga "vokal texnika" (fiziologik-akustik ko'nikmalar), "rezonans" (ovozi jarangini boshqarish san'ati), "rezonant ovoz" (yengil va sog'lom ovoz uslubi), "SOVTE" (maxsus mashqlar majmuasi) va "xonanda formanti" (professional ovozning akustik xususiyati) kabi tushunchalarni qamrab oladi. Quyida bo'lajak musiqa o'qituvchisining vokal mahorati qanday tarkib topishi haqida model ko'rinishida batafsil to'xtalamiz.

Bo'lajak musiqa o'qituvchisining vokal mahoratini tizimli yondashuvda ko'rib chiqish uchun uning tuzilmaviy modelini ishlab chiqamiz. Ushbu model vokal mahoratning asosiy tarkibiy komponentlarini ajratib ko'rsatadi: (1) fiziologik-texnik komponent, (2) akustik komponent, (3) musiqiy-badiiy komponent va (4) pedagogik-kommunikativ komponent.

Fiziologik-texnik komponent	Akustik komponent	Musiqiy-badiiy komponent	Pedagogik-kommunikativ komponent
<ul style="list-style-type: none"> • Mazmuni: • Ovoz apparatining jismoniy va fiziologik imkoniyatlarini to'liq ishga solish. • Tarkibiy qismlar: • To'g'ri nafas olish texnikasi (diafragma bilan nafas) • Laringal muvofiqlashtirish (ovoz paylarini sog'lom ishlatish) • Rezonatorlardan foydalanish (bosh rezonatorlar, "masqaga ovoz yuborish") • Artikulyatsiya organlarini sozlash (til, lab, yumshoq tanglay) • Yarim to'siqli mashqlar (SOVTE): lip trill, straw phonation • Maqsad: • Sog'lom ovoz hosil qilish, diapazonni kengaytirish, ovoz barqarorligini oshirish. 	<ul style="list-style-type: none"> • Mazmuni: • Ovozning fizik-akustik xususiyatlarini boshqarish. • Tarkibiy qismlar: • Tovush sifati (tembr, balandlik, jozibadorlik) • Formantlar (1–5-formantlar, "xonanda formanti" ~3 kHz) • Intonatsion aniqlik va dinamika • Rezonansdan foydalanish (V. Morozov metodikasi) • "Speaker's ring" – nutqiy joziba rezonansi (~3–4 kHz) • Maqsad: • Ovozning jarangdorligi va eshutiluvchanligini ta'minlash, akustik boshqaruvni rivojlantirish. 	<ul style="list-style-type: none"> • Mazmuni: • Ovozdan musiqiy va badiiy ifoda vositasi sifatida foydalanish. • Tarkibiy qismlar: • Intonatsion eshitish va ritm tuyg'usi (B.M. Teplov) • Musiqiy xotira va talqin qilish mahorati • Frazalar, ritm, stilistika va repertuar hissi • Emosional ifoda, obraz yaratish • Maqsad: • Musiqani hissiy, estetik va badiiy jihatdan ifodalay olish; o'quvchiga musiqiy obrazni etkazish. 	<ul style="list-style-type: none"> • Mazmuni: • Ovozdan o'qituvchilik faoliyatida samarali foydalanish. • Tarkibiy qismlar: • Nutq madaniyati va darsdagi vokal namoyish • Muloqot va feedback (aloqa) ko'nikmalari • Ovoz gigiyenasi: baland gapirmaslik, ovozni to'g'ri yoyish, suv ichish, changdan saqlanish • Maqsad: • Ovoz sog'lig'ini saqlab, samarali pedagogik muloqot olib borish.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. UNESCO. Education 2030: Incheon Declaration and Framework for Action for the implementation of Sustainable Development Goal 4: Ensure inclusive and equitable quality education and promote lifelong learning opportunities for all.

**TALIM STRATEGIYASI: YUQORI MALAKALI BO'LAJAK PEDAGOG
KADRLAR TAYYORLASH ISTIQBOLLARI**
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya
21.10.2025

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori, 2022-yil 2-fevral, PQ-112-son. "Madaniyat va san'at sohasini yanada rivojlantirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"

3. D.Soipova. *Musiqqa o'qitish nazariyasi va metodikasi. Toshkent. Fan va texnologiya markazining bosmaxonasi.* 2009. 219 bet.

4. Z.Sultanova. *Xor va xorshunoslik. O'quv qo'llanma.* Namangan. 2021. 207 bet.

5. X.Y.Zhang. Effectiveness of oral motor respiratory exercise and vocal intonation training in enhancing respiratory control and voice quality. (2020). Effectiveness of oral motor respiratory exercise and vocal intonation training in enhancing respiratory control and voice quality. Maqola. Retrieved from <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7896217/>. 2020.

6. L.Aximbetova Ovozdaqi qusurlar va ularni yengish yo'llari, ovoz gigiyenasi va xonanda tartibi. *Science and Education. Scientific Journal.* Nukus branch of Uzbekistan State Institute of Arts and Culture. 2023.

